

Coeziunea socială – o analiză post-criză

Alina Magdalena MANOLE

Academia de Studii Economice din București
magda.manole@economie.ase.ro

Rezumat. *Complexitatea noțiunii de coeziune socială, precum și absența unei definiții universal acceptate motivează acest demers științific care identifică principalele abordări teoretice ale conceptului. Astfel, sunt prezentate direcțiile de analiză ale coeziunii sociale, atât la nivel individual ori la nivelul unei comunități cât și la nivel macrosocial. În secțiunea finală sunt prezentate consecințele la nivelul politicilor publice ce decurg din abordarea pluralistă a definiției coeziunii sociale, subliniind importanța considerării a două dimensiuni – disparități/inegalități/excluziune socială și relații sociale/legături/capital social – în vederea oferirii unei imagini comprehensive asupra coeziunii sociale a unei societăți.*

Cuvinte-cheie: coeziune socială; excluziune socială; capital social; solidaritate.

Coduri JEL: A13, I31, H80.

Coduri REL: 13A, 18A, 5J.

1. Delimitări conceptuale

Coeziunea socială este o caracteristică a unei societăți bazată pe conexiuni și relații între unități sociale precum indivizi, grupuri, asociații, cât și între unități teritoriale (McCracken, 1998). Sociologul Emile Durkheim a utilizat conceptul de coeziune socială considerând că aceasta constituie ordinea viitoare a societății și o definea ca interdependență caracterizată prin loialitate și solidaritate între membrii societății. Aspecte adesea menționate în descrierea coeziunii sociale sunt: întărirea relațiilor sociale, împărtășirea valorilor și existența unui mod comun de interpretare, trăirea unei identități comune și a unui sens al comunității, cât și încredere între membrii comunității (Jenson, 1998).

Deși majoritatea literaturii de specialitate analizează multiple dimensiuni ale coeziunii, precum încrederea între membrii comunității și gradul de implicare în luarea deciziilor, unele dimensiuni precum împărtășirea unor valori comune sau aspecte economice ale coeziunii precum sărăcia sau inegalitățile se regăsesc în mai mică măsură între definiții. De altfel, unii autori evidențiază limitele stabilirii unui cadru conceptual prea generos atunci când se analizează problematica coeziunii. Astfel, Green și Janmaat (2011) identifică patru dificultăți ale utilizării curente a acestei noțiuni: utilizarea în sens normativ, pentru a desemna un obiectiv de atins, ceea ce ridică îndoieli asupra gradului de obiectivitate al analizei și ignoră potențiale efecte negative ale unei structuri sociale puternic coezive – izolare socială și înapoiere, încremenire sau „scleroză economică” (Banfield, 1958, Olson, 1971 – citat în Green și Janmaat, 2011); utilizarea pentru a desemna un cumul de finalități sociale dezirabile precum încredere, toleranță, implicare în activitățile comunității – atribute care nu sunt neapărat corelate și cu siguranță nu clarifică cadrul conceptual al analizei; definirea coeziunii sociale făcând trimitere la cauzele acesteia (statul bunăstării, promovarea egalității) și/sau la efectele ei (calitatea vieții, creștere economică), ceea ce îngustează cadrul de analiză; utilizarea conceptului la nivele diferite de analiză – la nivelul unui stat, al unei comunități, la nivel individual sau al relațiilor între oameni sau atât nivel regional supranațional, cât și în sensul controlului social/atașării sociale, al apartenenței la comunitate și al atașamentului față de valorile și normele acesteia (Hirschi, 1969).

Chan et al. (2006) delimitează două direcții de analiză ale coeziunii sociale care s-au cristalizat în literatura de profil: pe de o parte, o abordare care își are originea în sociologie și psihologia socială și, pe de altă parte, o abordare generată de discursul politic, această a doua abordare având în vedere atât analizele care definesc coeziunea socială în termeni de obiective – instrumente (care consideră coeziunea socială un țel de atins, dar o definesc prin obiectivele

de politică economică și socială care, în opinia autorilor, conduc la realizarea sau întărirea coeziunii sociale), cât și analize cu un cadru mai larg, care renunță la a identifica o singură definiție a coeziunii sociale și acceptă definirea contextuală a coeziunii sociale, în funcție de obiectivul analizei sau al documentului strategic care o vizează.

2. Analiza coeziunii la nivel microsocial

Jenson (1998) analizează conceptul de coeziune prin cinci dimensiuni: apartenență, participare, legitimitate, recunoaștere și incluziune. Astfel, putem avea cinci definiții ale coeziunii sociale: existența unor valori împărtășite și a sentimentelor de apartenență la un grup de oameni; capacitatea societății umane de a asigura egalitate între membrii săi și de a preveni marginalizarea oricărui cetățeni; existența unor forme de participare la procesul decizional, care include partidele politice, sindicatele și guvernele, care să fie incluzive, democratice și eficiente; capacitatea societății de a media conflictele cu privire la accesul la resurse și putere și de a tolera controversile; capacitatea societății de a media diversitatea politică.

O’Conner (1998) consideră coeziunea socială ca acoperind trei categorii de aspecte: valori, identitate, cultură ce definesc o anumită comunitate; diferențe și divizări: inegalități și inechități, diversitate culturală, divizări geografice; asociații și rețele, infrastructură.

Chan et al. (2006) propun o definiție minimalistă, justificată de criteriul operaționalității, considerând că demersul analitic este servit de o definiție cât mai concisă și exclusivă, care să nu echivaleze coeziunea socială cu „o formă dezirabilă de organizare socială”. Astfel, ei consideră că:

„...membrii unei comunități manifestă coeziune dacă sunt îndeplinite cumulativ trei condiții:

- (1) au încredere, ajută și cooperează cu ceilalți membri ai comunității;*
- (2) împărtășesc o identitate comună sau un simț al apartenenței la comunitate;*
- (3) trăirile subiective explicitate la (1) și (2) sunt manifestate obiectiv în comportament.*

[...] Coeziunea socială este o stare de fapt care privește atât interacțiunile verticale cât și pe cele orizontale între membrii societății caracterizate de o serie de atitudini și norme care includ încrederea, simțul de apartenență și disponibilitatea de a participa și de a ajuta, precum și manifestările comportamentale ale acestora.”

(Chan, J., To, H.-P, Chan, E., 2006, p.289, 290)

Autorii subliniază că utilizarea termenului de „membri ai unei comunități” include nu doar indivizii, ci și grupuri, organizații și instituții care alcătuiesc comunitatea. Astfel, interacțiunile din cadrul comunității se desfășoară pe două paliere: vertical (relații între indivizi, pe de o parte, și instituții pe de altă parte) și orizontal (relații între indivizi și între diferite grupuri din cadrul comunității).

3. Analiza coeziunii la nivel macrosocial

Berger-Schmitt (2000) a identificat coeziunea socială ca fiind unul dintre obiectivele fundamentale ale Uniunii Europene, fapt asumat prin documentele Comisiei Europene (1996, 1997, 1998, 2000). Ulterior, Consiliul Europei (2005) a publicat un Ghid metodologic pentru dezvoltarea indicatorilor de coeziune socială. La nivelul acestor instituții discursul privind coeziunea socială este generat de existența clivajelor sociale și de necesitatea de a răspunde prin măsuri care să atenueze disparitățile existente. Ca urmare, elementele constituente, cauzele și efectele coeziunii sociale se regăsesc deseori în definiții contextuale ale noțiunii de coeziune.

Principalele concepte legate de coeziunea socială sunt: incluziunea/excluziunea socială, capitalul social, calitatea vieții. Delimitările conceptuale ale acestor termeni sunt reflectate în documentele ce fundamentează direcțiile de acțiune la nivelul Uniunii Europene.

Excluziunea socială constituie un aspect al primei dimensiuni a coeziunii sociale. Conceptul de coeziune socială a devenit din ce în ce mai popular în ultima vreme, în special datorită creșterii interesului în materie de excluziune socială la nivelul Uniunii Europene, iar Comisia Europeană a finanțat o serie de programe de cercetare cu privire la sărăcie și excluziune socială. Excluziunea socială poate fi conceptualizată drept o insuficiență a următoarelor patru sisteme: sistemul democratic și legal care promovează integrarea civică; piața muncii, care promovează integrarea economică; sistemul bunăstării, care promovează integrarea socială; sistemul familiei și comunității, care promovează integrarea interpersonală.

Înțelesă ca un atribut individual, excluziunea socială este definită ca un nivel scăzut al bunăstării (dezavantaj economic) și ca inabilitatea de participare la viața socială (dezavantaj sociopolitic). Înțelesă drept caracteristică societală, excluziunea socială se referă la o deteriorare la nivelul coeziunii sociale cauzată de modul în care instituțiile reglementează distribuția bunurilor într-o societate.

Conceptele de coeziune socială și *calitate a vieții* sunt interconectate între ele. Există cel puțin trei modalități de a gândi relația dintre cele două concepte.

În primul rând trebuie avut în vedere faptul că, deși coeziune socială reprezintă un atribut al unei societăți, ea se recunoaște și se identifică în comportamentele și atitudinile membrilor săi. Coeziunea socială se bazează pe capitalul social care este de altfel creat în cadrul relațiilor sociale și este stabilit, menținut și experimentat prin intermediul indivizilor. Totuși, raportat la coeziunea socială a unei societăți, aceasta implică aspecte care sunt parte a unei situații de viață și, în acest sens, componente ale calității vieții individului.

În al doilea rând, elementele coeziunii sociale ale societății pot avea un impact direct asupra calității vieții individului. Exemplele empirice sunt cele mai des citate, fapt care explică influența capitalului social asupra dimensiunii economice sau a altor dimensiuni ale bunăstării. La nivel conceptual, perspectiva excluziunii sociale, văzută ca un proces având rădăcini în proasta funcționare a instituțiilor societății, se concretizează într-o situație de deprivare relativă a indivizilor.

A treia modalitate de gândire a relației vizează punctul de vedere potrivit căruia coeziunea socială a unei societăți afectează calitatea vieții unui individ în toate aspectele ei. Coeziunea socială poate fi concepută drept o calitate societală care este experimentată de către indivizi în viața lor de zi cu zi, de exemplu în forma inegalității percepute sau a climatului social la locul de muncă, la școală sau în cadrul relațiilor cu vecinii, referindu-se de asemenea și la calitatea vieții individului. Această perspectivă consideră că elementele coeziunii sociale ale unei societăți formează o parte integrantă a calității vieții indivizilor aparținând unei societăți. O asemenea poziție pledează pentru o abordare general-conceptuală a calității vieții făcând referire nu numai la caracteristicile individuale ale unei situații de viață, dar și la calitățile societale. În acest sens, calitatea vieții reprezintă un scop principal al politicilor care susțin coeziunea socială ca o importantă componentă care trebuie avută în vedere.

Conceptul de *capital social* constituie o a doua mare dimensiune care poate fi utilizată în descrierea coeziunii sociale a unei societăți. Acest concept acoperă zone ca densitatea și calitatea relațiilor și interacțiunilor între indivizi și grupuri, sentimentele comune împărtășite de către aceștia privind implicarea și încrederea, ca urmare a existenței unui set comun de valori și de norme, un sens al apartenenței și al solidarității care se presupune a fi fundamental în asigurarea coerenței sociale interne a unei societăți (McCracken, 1998, Jenson, 1998, O'Conner, 1998): „capitalul social al unei societăți include instituțiile, relațiile, atitudinile și valorile care guvernează interacțiunile umane și care contribuie la dezvoltarea economică și socială. Capitalul social nu este doar suma simplă a instituțiilor care constituie societatea, ci reprezintă tocmai liantul care le îngemănează. El include valori și reguli împărtășite, exprimate în relații personale, încrederea și un sens comun al responsabilității civice, care face ca

societatea să fie mai mult decât o colecție de indivizi. Fără un anumit grad de identificare comună cu formele de guvernare, cu normele culturale și regulile sociale, este dificil de imaginat o societate funcțională” (The World Bank, 1998).

Există studii care văd în capitalul social una dintre dimensiunile coeziunii sociale. Astfel, în propunerea privind măsurarea coeziunii sociale, Berger-Schmitt (2000) consideră coeziunea socială ca implicând două dimensiuni distincte ale finalității sociale: reducerea disparităților, inegalităților și a excluziunii sociale și întărirea relațiilor sociale, a interacțiunilor și a legăturilor, această a doua dimensiune incluzând aspectele care constituie capitalul social.

În analizele realizate de Banca Mondială este preferat termenul de coeziune socială în locul celui de capital social; în opinia specialiștilor Băncii Mondiale, termenul de capital social poate produce confuzii atunci când este aplicat pentru domenii sociale deoarece multe dintre caracteristicile capitalului fizic nu se aplică. Banca Mondială utilizează termenul de coeziune socială într-o manieră diferită față de termenul de capital social.

Experții Băncii Mondiale fac apel la un cadru conceptual specific de operaționalizare a coeziunii sociale. În acest cadru, coeziunea socială reprezintă forța care direcționează reforma politică, dar și consolidează conținutul democratic al instituțiilor unei societăți. Coeziunea socială contribuie de asemenea la realizarea efectivității statului de drept și la diminuarea probabilității declanșării unor războaie sau conflicte sociale. Instituțiile funcționale sunt atât promotori, cât și rezultante ale coeziunii sociale, ceea ce influențează rezultatele economice ale statelor (Easterly et al., 2006).

4. Implicații ale abordării contextuale a noțiunii de coeziune socială

La nivelul decidenților de politică macroeconomică, definirea coeziunii sociale are implicații ce depășesc cadrul politic sau social. Organizațiile internaționale precum Banca Mondială, OECD, Uniunea Europeană sunt preocupate de beneficiile economice ale unei societăți cu un grad ridicat de coeziune și au în vedere importanța factorilor sociali asupra dezvoltării economice. De altfel, politica de coeziune la nivelul Uniunii Europene este în mare parte dedicată problemelor privind șomajul, sărăcia, excluziunea și reducerea inegalităților de dezvoltare. Coeziunea economică și socială ca perspectivă de ansamblu a stratificării sociale în spațiul Uniunii Europene presupune analiza unor aspecte legate de decalajele în distribuție veniturilor, de ponderea populației aflate sub pragul minim de sărăcie, de excluziune socială (prin venituri, prin discriminări în ofertele de bunuri, prin blocarea accesului la educație, cultură și viață civică). Consiliul Europei include în politica sa de

coeziune aspecte ce țin de funcționarea democratică a societății și drepturile omului – civile, politice, sociale și economice.

Schimbările structurale generate de procesul globalizării și efectele sociale ale crizei economice ridică o serie de probleme privind accentuarea clivajelor de stări coezive, iar abordarea noțiunii de coeziune socială ca proces, nu doar ca stare, deschide posibilitatea de construire a unor strategii de guvernare care să completeze politicile economice utilizate în mod tradițional de statul bunăstării prin măsuri de promovare a încrederii și a solidarității; în acest sens pot fi relevante principiile economiei sociale: „solidaritate, responsabilitate, libertate, șanse egale pentru toți membrii organizației, îmbinarea intereselor membrilor cu interesul general și participarea tuturor la procesul decizional și în mod democratic” (Virjan, 2012).

Pentru a sintetiza, putem concluziona că baza funcționării eficiente și a forței unui sistem în raport cu alte sisteme este dată de coeziunea elementelor sistemului, iar pentru a avea o imagine completă asupra coeziunii sociale a unei societăți este importantă considerarea a două dimensiuni: disparități/inegalități/excluziune socială și relații sociale/legături/capital social.

Bibliografie

- Berger-Schmitt, R. (2000). “Social cohesion as an aspect of the quality of societies: concept and measurement”, *Eureporting working Paper*, No. 14. Subproject European System of Social Indicators. Mannheim: Centre for Survey Research and Methodology (ZUMA), Social Indicators Department. http://www.gesis.org/fileadmin/upload/dienstleistung/daten/soz_indikatoren/eusi/paper14.pdf.
- Bernard, P. (2000). “Social cohesion: A dialectical critique of a quasi-concept”, *Paper SRA-491*, Ottawa: Strategic Research and Analysis Directorate. Department of Canadian Heritage. <http://www.omiss.ca/english/reference/pdf/pbernard.pdf>.
- Chan, J., To, H.-P., Chan, E. (2006). “Reconsidering social cohesion: Developing a definition and analytical framework for empirical”, *Social Indicators Research*, Volume 75, Issue 2, p. 273-302. <http://link.springer.com/article/10.1007/s11205-005-2118-1>
- Council of Europe (2005). Concerted development of social cohesion indicators. Methodological guide, Council of Europe Publishing, Strasbourg, http://www.coe.int/t/dg3/socialpolicies/socialcohesiondev/source/GUIDE_en.pdf.
- Easterly, W., Ritzen, J., Woolcock, M. (2006). “Social Cohesion, Institutions, and Growth”, *Working Paper*, Number 94, The Center for Global Development, www.cgdev.org
- Green, A., Janmaat, J. G. (2011). *Regimes of social cohesion: Societies and the crisis of globalization*, New York: Palgrave Macmillan
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*, Berkeley: University of California Press
- Jenson, J. (1998). “Mapping social cohesion: the state of canadian research”, *Paper SRA-321* (Strategic Research and Analysis Directorate, Department of Canadian Heritage,

- Ottawa), <http://www.rwbsocialplanners.com.au/spt2006/Social%20Cohesion/Mapping%20social%20cohesion.pdf>
- McCracken, M. (1998). "Social cohesion and macroeconomic performance", Paper presented at the Conference, *The State of Living Standards and the Quality of Life*, Centre for the Study of Living Standards (CSLS), October 30–31, 1998, Ottawa, Ontario/Canada <http://www.csls.ca/events/oct98/mccr.pdf>
- O'Connor, P. (1998). "Mapping social cohesion", *Canadian Policy Research Networks*, CPRN Discussion Paper No. F 01, Ottawa, ftp://ftp.cprn.org/family/msc_e.pdf
- OECD (2012). *Perspectives on Global Development 2012: Social Cohesion in a Shifting World*, OECD Publishing
- The World Bank (1998). "Social Capital Initiative", *Working Paper*, No. 1, The Initiative on Defining, Monitoring and Measuring Social Capital: Overview and Program Description, <http://siteresources.worldbank.org/INTSOCIALCAPITAL/Resources/Social-Capital-Initiative-Working-Paper-Series/SCI-WPS-01.pdf>
- Vasta, E., (2010). "The controllability of difference: Social cohesion and the new politics of solidarity", *Ethnicities*, Volume 10, issue 4, p. 503-521, DOI: 10.1177/1468796810378326
- Vîrjan, D. (2012). "New Approaches to Social Economy", *Theoretical and Applied Economics*, XVIII(2012), issue 6(571), p. 105-110, <http://store.ectap.ro/articole/738.pdf>